

ЈОВАНА ГОГИЋ
Архив Српске православне цркве
Београд
jovanaarhivspc@gmail.com

Стручни рад
УДК 930.253:929 Сава Дечанац
DOI 10.7251/GUARS1810441G

ИСТОРИЈСКА БЕЛЕШКА, КЛАСИФИКАЦИОНИ ПЛАН И МЕТОДСКО УПУТСТВО ЗА ЛИЧНИ АРХИВСКИ ФОНД ЕПИСКОП САВА ДЕЧАНАЦ (1831–1913) 1886–1913¹

Анстракт: У раду је представљена историјска белешка, класификациони план и методско упутство за Лични фонд епископа Саве Дечанца (1831–1913), кога памтимо као знаменитог архијереја и неуморног просветитеља, учесника Берлинског конгреса 1878. године и почасног члана просветних и патриотских друштава.

Кључне речи: епископ Сава Дечанац, Берлински конгрес 1878, Краљевина Србија, архипастирске посланице, лични фонд, архивска грађа.

Историјат творца фонда

Епископ Сава рођен је 1. октобра 1831. године у селу Гњежданима, у Rogozni, Новопазарског округа, у близини Косовске Митровице, од родитеља Марте и Димитрија Бараћа, из угледне и имућне породице. На крштењу је добио име Ђорђе. Основно образовање добио је у манастиру Дечанима, где је замонашен на Божић 1854. године. Старешине манастира тада су били Антун Седларовић и Серафим Ристић, архимандрит. У рукопису биографије епископа Саве, која се чува у Архиву СПЦ и која је део његовог личног фонда, стоји да је архимандрит Серафим Ристић, који је описан као озбиљан, увиђаван и особито достојанствен, mudar и на саме опште ствари оштра погледа и пун одушевљења за све што је српско и православно, примио синовски младог Ђорђа у манастир и школу која је кроз векове неговала љубав за веру и народну слободу.² Рукоположен је од митрополита рашко-призренског Мелентија у чин ђакона 2. марта 1855. године у Дежеви, а у чин јеромонаха 5. марта исте године у храму Светих апостола Петра и Павла, на утоку Дежеве у Рашку.

¹ Рад је настао под менторством архивског саветника Вере Филиповић, у оквиру архивистичког течаја у Архиву Србије 2016. године. Том приликом је овај лични фонд архивистички обрађен.

² Лични фонд епископа Саве Дечанца, архивска грађа других о ствараоцу фонда, рукопис биографије епископа Саве Дечанца

Након рукоположења је постао духовник Дечанског метоха у Пироту, а већ 1861. године одлази у Београдску богословију. За време школовања у Београду борио се на барикадама града када су јуна 1862. године Турци бомбардовали Београд са Калемегдана. Након завршетка школовања у Београду одлази у Пећ, где постаје учитељ. Увео је значајне промене у организацији школе и школском раду. Постао је поштован и цењен учитељ у Пећи.³ Жељан науке, с благословом митрополита српског Михаила уписао се у Кијевску духовну академију, коју је завршио са степеном кандидата богословља 1871. године. Након повратка из Русије постављен је за ректора Богословије у Призрену. Међутим, 1871. године морао је да напусти Призрен због турских напада. За време ратова 1876–78. године био је командант дежевско-ибарских устаника, а када је дошло до рата са Бугарском, командант Другог добровољачког одреда.

Када је успостављено примирје, архимандрит Сава учествује у раду Берлинског конгреса 1878. године. У рукопису биографије из Личног фонда еп. Саве стоји да је након свршетка рата, када се решавала судбина Балканског полуострва 1878. године, архимандрит Сава, као пуномоћник српског народа из Старе Србије и Македоније, са хиљадама потписа и печата, представио Берлинском конгресу жељу и молбу ових српских покрајина да се уједине са Кнежевином Србијом. Иако ова молба није уважена, остаје непобитан факт пред целим светом да је манифестована жеља Старосрбијанаца и Македонаца да дођу у заједницу са Србијом, и да је тиме прокламовано природно, историјско и народно право Краљевине Србије на ове покрајине.⁴ Архимандрит Сава по повратку долази на дужност администратора Епархије врањске, постаје члан Ужичке, а потом и Нишке конзисторије. Након смене митрополита Михаила са митрополитског престола, архимандриту Сави је понуђен епископски чин. За епископа жичког посвећен је 3. јула 1889. године. "Као епархијски епископ оставио је одличне извештаје о својим канонским посетама и у истима дао драгоцене податке о манастирима и парохијским храмовима. У епископу Сави Српска црква је имала сјајног црквено-народног радника који је активно учествовао у свему ономе што је било на корист тада поробљеном српском народу на Косову, а потом и у ослобођеним крајевима."⁵

Епископ Сава се истакао и као писац архипастирских посланица, мемоара и књига, од којих су многе објављене и могу се наћи у библиотекама.

Био је председник и почасни члан у просветним и патриотским друштвима. Био је председник Пододбора Друштва Св. Саве, председавао је скупштинама свештеника, био је и председник Главног одбора тог удружења, као и председник митинга Старосрбијанаца и Македонаца. Био је председник Пољопривредне подружине, а у неким хуманим друштвима био је почасни председ-

³ Исто

⁴ Исто

⁵ Вуковић Сава, *Српски јерарси: од деветог до двадесетог века*, Београд, стр. 433

ник. Такође је био члан и добротвор учитељских удружења и школа (Чачанске гимназије и Женске школе, којом је управљала Женска подружина, Школе за глувонеме, Богословије...) и уопште у свим школама у којима је постојао фонд за сиромашне ђаке. Од првог дана био је добротвор Књижевне задруге и председник Црвеног крста. Од ових друштава епископ Сава је добио око 13 диплома.⁶

Упокојио се 17. маја 1913. године у Чачку. Привремено је био сахрањен у манастиру Жичи, а на Видовдан 1936. године је, по својој изричитој жељи, пренет у манастир Високи Дечани.

Од 2005. године постоји Центар за културу "Сава Дечанац" у Лепосавићу, који у знак сећања на овог знаменитог архијереја и неуморног просветитеља носи његово часно име.

Подаци о стању грађе фонда

Како би се стекао увид у очуваност архивске грађе фонда, важно је најпре истаћи у каквим условима се грађа налазила. У поткуполни простор Цркве Светог Марка архивска грађа је смештена пре 24 године. "Затечена је препакивана грађа, смештена у кутије од свећа и другу картонску амбалажу која на себи нема никакве стручне евиденције и било коју другу ознаку."⁷ И грађа којом се ова историјска белешка бави пронађена је у једној од таквих кутија, измешана са другом грађом. С обзиром на то да нема никаквих података о претходном чувању грађе, најпре се приступило заштити грађе од даљњег пропадања. "У комору АС – I алфа на решетке се постављају предмети и документи, изнад грејног тела сагорева супстанца *тимол*, хартија на тај начин остаје у пари изазваној хемијском реакцијом и још 24 сата борави у затвореном простору. Грађа се дезинфикује, али се тако одстрањују и сви микроорганизми који штете папиру (гљиве, бактерије, итд.)."⁸ Овим поступком заустављено је даље пропадање грађе, учињен први корак у лечењу докумената, али је створена и могућност да се грађа обрађује и истражује без бојазни да се још више оштети.

Фонд је обима једне архивске кутије. Постоји одређена количина још увек необрађене документације која се односи на овај период, а која се налази дислоцирана у депоу Архива СПЦ у звонику Цркве Св. Марка, а коју архивисти Архива Српске православне цркве свакодневно класификују. У складу са тиме ово је прелиминарна историјска белешка и она ће по обради све пронађене документације вероватно бити допуњена.

⁶ Лични фонд епископа Саве Дечанца, архивска грађа других о ствараоцу фонда, рукопис биографије епископа Саве Дечанца

⁷ Радован Пилиповић, *Архив Српске Православне Цркве – ка почецима црквене архивистике*, Београд 2013, стр. 10

⁸ Исто, стр. 12

- *Документа делатности*: Грађа у оквиру ове групе подељена је на две подгрупе: *Говори епископа Саве* и *Текстови епископа Саве*. Сви списи у оквиру ове групе су обрађени, а навешћемо само неке: Говор при освећењу споменика витезовима косовским у присуству краља Петра (недатиран), Говор при освећењу споменика Милошу С. Милојевићу 1897. године, Поздравна реч Краљевчанима након каноничног пута 1892. године. Из подгрупе *Текстови епископа Саве* поменућемо: Опис Призрена, писан на Божић 1886. године, у коме се могу наћи поднаслови: Планине, Воде, Равнице, Реке, Знакови царске вароши, Светиње и просвета призренска, Житељи, Административна управа и судови, Жупа и природно богатство, О марви и данку, Трговина и индустрија. Ова група има и један прилог који је стављен на крај ове групе.
- *Имовинско-правна документа*: Ова група подељена је на три подгрупе: *Документа која се односе на дуговање Јована Анђелковића и интабулацију на кућу и имање на име епископа Саве* и *Документа која се односе на поправку куће епископа Саве у Скендербеговој улици са признаницама на крају група*. Трећа подгрупа је *Нацрт теста-мента епископа Саве*.
- *Преписка*: Ова група подељена је на три подгрупе: *Писма упућена епископу Сави*, *Писма епископа Саве другима* и *Телеграми, честитке и позивнице*. Прве две групе сређене су хронолошки, а трећа подгрупа по азбучном реду имена пошиљалаца. У оквиру писама упућених епископу Сави издвајају се: Писмо првог ађутанта Њ. в. краља Ђенерала Петровића о поклону два звона манастиру Жичи и једног звона цркви у Гор. Добрињу од стране Њ. в. краља и Краљице из 1903. године, Писмо Митрофана, митрополита Црне Горе, из 1910. године, Писмо писара трстеничког Мил. Миловановића о посети краља цркви у Трстенику 1904. године, Непотписано писмо о посети епископа Мелентија Епархији чачанској 1904. године. Подгрупа честитке, телеграми и позивнице садржи честитке Васкрса, Божића и рођендана епископу и сређена је по азбучном реду адресаната, због тога што их нема много (укупно 22) и јер су многи телеграми оштећени и не може се утврдити година. У оквиру ове групе писма упућена епископу из 1904. и 1905. године су предложена за конзервацију и она су обележена кошуљицом на којој је назначен предлог за конзервацију.
- *Архивска грађа других о творцу фонда* – Ова група за сада садржи само руком писану биографију епископа Саве, на којој је назначено да је део писан за потребе издавања у часопису "Велика Србија", а да је део допуна те првобитне биографије. На самом документу нема потписаног аутора. Истраживањем се још увек не може доћи до

податка о аутору текста, јер у Народној библиотеци се не може наћи број часописа "Велика Србија" који је назначен у рукопису биографије. Потребно је проверити податак о писцу биографије и у библиотеци Матице српске.

Класификациони план

Сређивање фонда обавља се према Упутству о сређивању личних и породичних фондова, донетом на седници Архивског већа 17.06.1969. године (објављено у Архивском прегледу бр. 1–2, Београд 1970, стр. 58–61).

За граничне године узете су година најмлађег (1886) и година најстаријег документа (1913). Накнадним додавањем докумената постоји могућност промене граничних година фонда. Прегледом целокупне пронађене документације установљено је да не постоје све основне групе које су предвиђене систематизационом схемом. Не постоје лична документа, илустративни материјал, архивска грађа сродника творца фонда. Одлучено је да се грађа среди у четири постојеће групе: *документа делатности, имовинско правна документа, преписка и архивска грађа других о творцу фонда.*

Методско упутство

Како је предвиђено методским упутством, најпре се приступило упознавању са биографским подацима и делатношћу епископа Саве Дечанца. Након тога је из фонда одстрањена грађа која му тематски не припада и придружена фондовима којима припада. Након тога се приступило непосредном сређивању грађе. Сређивање је обављено у складу са класификационим планом. Фонд је подељен на групе, а у оквиру група на подгрупе (у оквиру којих су списи били подељени хронолошки или по азбучном реду), а касније, када се пронађе још документације, отвориће се могућност додавања подгрупа. Оставили смо могућност да се приликом проналажења додатне грађе створе и остале групе предвиђене систематизационом схемом Упутства о сређивању личних и породичних фондова (лична документа, имовинскоправни списи, документа делатности, архивска грађа разних лица о творцу фонда, преписка, илустративни материјал, архивска грађа сродника творца фонда).

Израђени су сумарно-аналитички инвентар и регистар у електронском формату, како би се лакше допуњавали и мењали. Кутија је опремљена унутрашњом листом. Коначна информативна средства, фолијација, печатање, биће урађени када се успостави коначан поредак грађе. Предложена сигнатура на кутијама су иницијали ЕСД (Епископ Сава Дечанац).

С обзиром на широку делатност епископову, предлаже се истраживачима да, поред овог фонда, а да би стекли што целовитију слику о његовом раду и делу, истраже и Лични фонд митрополита Михајла, који се чува у Архиву

СПЦ, као и приватну архиву митрополита Михаила, која се чува у Патријаршији Српске православне цркве у Београду, Фонд Конзисторије Митрополије београдске и Фонд Апелаторног суда у Архиву СПЦ и Фонд Митрополија београдска и неколико кутија о митрополиту Михаилу у Збирци Поклони и откупи у Архиву Србије.

Резиме

Рад који је изложио начин израде историјске белешке, класификационог плана и методског упутства за лични фонд епископа Саве Дечанца даје исцрпне податке о архивској грађи коју садржи овај фонд и која нам на нов начин представља личност и дело епископа Саве Дечанца. Такође, разматра се и процес сређивања грађе и у оним условима када није сва грађа класификована и када је потребно узети у обзир да ће се фонд допуњавати.